

GERICS JÓZSEF – LADÁNYI ERZSÉBET

A Hartvik legenda keletkezési körülményeiről

II. Orbán pápának 1096-ban az újonnan trónra lépett Kálmán királyhoz küldött levele közfelfogás szerint jelentős, de nem azonnali befolyást gyakorolt a magyar király politikájára. Megítélésünk szerint a levél utóbb hatással volt a Kálmán meghagyásából Hartvik püspöktől készített Szent István életrajzra is, de nem Orbán, hanem már a következő pápa idején. Orbán súlyos sérelemként előadja, hogy a magyarok már az előző király (ti. László) idején a levélben igen keményen bírált, „tolvajnak és rablónak” nevezett Wibert (= III. Kelemen) ravennai ellenpápa, továbbá név szerint említett „büntársa és támogatója”, IV. Henrik császár követőitőlhez csatlakoztak. Orbán ezért felszólítja Kálmánt, hogy Wiberttel és IV. Henrikkel szakítva, térjenek meg a törvényes pápához. A levél emlékezteti Kálmánt az első keresztény magyar király, a „boldog emlékű” István törvényes pápák iránti hűségére, felszólítja az ő példájának követésére, s megígéri: ha Kálmán szakít az ellenpápával és István nyomdokába lépve, odaadó híve lesz a törvényes pápának, akkor ő is megkapja az egyháztól, ami „tisztiséget és méltóságot” István annak idején kiérdemelt.¹

Kétségtelen, hogy számunkra ismert elvi álláspontot Kálmán nem fejtett ki Orbán életében. Van azonban tudomásunk Kálmánnak, illetve az esztergomi érseknek 1099 júniusában olyan eljárásáról, amely világosan mutatja a magyar királynak és környezetének nem gregoriánus (vagy antigregoriánus) alapállását és egyházpolitikáját szinte pontosan a 11–12. század fordulóján.

Prágai Cosmas (†1125) krónikája szerint ti. 1099. június 11-én Esztergomban Szepherin érsek áldozópappá szentelte II. Bracislaus cseh herceg káplánját, Hermann diakonust, bunzlauai prépostot és magát Cosmast, a már házasságban élő történetíró.

Hermann, mint választott prágai püspököt a császár a cseh herceg kérésére már megelőzően pásztorbottal és gyűrűvel adományozta meg. A szentelést a krónika szerint a herceg és Kálmán baráti összejövele előzte meg Morvaországban a hluki mezőn május 29-én. A herceg itt kérte fel a választott prágai püspök

¹ A levél kiadása: *Diplomata Hungariae antiquissima*. (röv.: *Diplomata*) Vol. I. (1000–1131). Edendo operi praefuit Georgius GYÖRFFY. Bp. 1992. 317–318. – II. Orbán pápa volt 1088. márc. 12–1099. júl. 29. A császár által gyámolított Wibert ravennai érsek III. Kelemen néven ellenpápa volt 1080. jún. 25. (megkoronázták 1084. márc. 24.) – 1100. szeptember. (SZENTPÉTERY Imre: *Oklevéltani naptár*. 1912. 33.) A ravennai érsekséget mindvégig megtartotta. (TELLENBACH, G.: *Libertas*. Stuttgart, 1936. 207.)

pappá szentelésére Szeraphin érseket (suum electum ... committit ... archiepiscopo ... ordinandum).²

Cosmas előadásában Hermannt a herceg rendelkezésére összejött gyűlésen – a saját személyes akarata ellenére – a papság és a nép dicséretét egyetértésével teszik püspöki utóddá. Ezzel kétségtelenül megfeleltek a kánoni választás VII. Gergely pápasága előtti követelményének. Ekkor következett a császári investitúra, majd az esztergomi érsek által a papszentelés, 1100-ban pedig Mainzban a püspökszentelés. Minthogy Prága a mainzi egyháztartomány alá volt rendelve, a szentelést az ottani érseknek kellett volna végeznie. Ám ő, mivel szimonia hírébe keveredett, éppen távol volt székhelyétől. Ezért végül Hermannt a császár parancsára Róbert faenzai bíboros püspök, az ellenpápa apocrisiarius szentelte püspökké, aki akkor történetesen Mainzban tartózkodott.

A szóban forgó események tudomásul vétele kétségtelenül befolyásolja a Hartvik legenda korhoz kötésének kísérletét is.

Hermannak az esztergomi érsek által való pappá szentelése és ezzel egy időben a házasember Cosmas felszentelése annak fontos bizonyítékai, hogy Kálmán és a hozzá hű püspöki kar II. Orbánnal nyíltan ellentétes állásponton volt 1099 júniusában is. Hozzá kegyének elnyerése érdekében a Hartvik által írt István-legendát elkészíttetni és ezzel egy időben Esztergomban pappá szentelni a császár által investált prágai püspökjelöltet: egymást kizáró, összeférhetetlen dolgok. Orbán levelének vitathatatlanul nagy hatása volt a Hartvik-legendának nem a szemléletére, hanem szövegezésére. Kálmán ebben fogalmaztatta meg nagyjában végleges diplomáciai és egyházpolitikai nézeteit és a keresztény magyar királyság múltjára a visszatekintést. Nagy gondot fordított az egyházakra vonatkozó jogigényeinek „történeti” megalapozására és Rómával való állítólagos összhangjuk igazolására. Az igényelt jogok bemutatásában fontos szerepe volt – Orbán leveléből kiindulva – István korából való eredetük hírének. Ez utóbbinak különös nyomatókat adhatott István szent voltának Rómával való, szándékolt elfogadtatása. István kisebb legendája szerint szentté avatása László királynak és a magyarországi egyháznak az aktusa volt. Ezt II. Orbán 1096. évi és II. Paschalis 1102. évi oklevelének szóhasználatát szerint a pápák nem ismerték el, vagy nem tudtak róla. István szent voltáról egyik sem tesz említést. Az 1096. évi oklevél „vallásos (buzgóságú) István fejedelem-ként (religiosi principis Stephani)” és „elődöd István-ként (predecessor tuus Stephanus)” ír róla, az 1102. évi pápai privilegium pedig a pannonhalmi alapítólevelet a „boldog emlékü, kegyes István király oklevelének (preceptum beate memorie Stefani pii regis)” nevezte.³ A pápa engedélye vagy

² *Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag*. Herausgegeben von B. BRETHOLZ. Berlin, 1923. 167–171.; GERICS József – LADÁNYI Erzsébet: „*Sem ingyen, sem ellenszolgáltatásért*” (Az investitúra és kánoni választás fogalmának történetéhez.) = *Turul* 1999. 85. UőK: *Honi néptudat Középeurópa 11. századi történeti eseményeiben*. = *Századok* 2001. 377 s. köv. Hermann történetének további eseményeire lásd ugyanitt.

³ *Diplomata I.* 317–318 és 333. – A kisebb legenda híre István pápai közreműködés nélküli kanonizációjáról. In: *Scriptores Rerum Hungaricum* (a továbbiakban: *SRH*) II. 400.

aktusa csak a világegyházban szentként való tiszteletnek volt előfeltétele, az egyházmegyében való kultusz a püspököknek, az egyháztartományban az érseknek az eljárásától függött.

Egy oklevélnek a hallgatása önmagában bizonyítékként sokkal kisebb jelentőségű volt. Azonban az egymást követő két pápa oklevelének István szentségéről való ismételt meg nem nyilatkozása nyomós érv amellelt, hogy a király legendájában Hartvik Kálmán utasítását teljesítve, módosította a legenda minor valóságű tudósítását, s adta elő a magyarországi kanonizációk állítólagos pápai kezdeményezését.⁴ Ehhez természetesen és a legenda mondanivalójának egészében való előterjesztéséhez az 1099. év légkörének és hivatalos szemléletének meg kell változnia. A szükséges átszövegezéshez nyújtott Orbán 1096. évi levele – már utóda idején – lényeges segítséget.

Hartvik legendája felfogásunk szerint nem tartalmazza István nagyobb életrajzának semmiféle elveszett részletét. A legenda maior állítólag megcsonkult szövegét a „Nagyobb Legenda”-ként ránk maradt elbeszélésen túl az előadás kerekése, feltett teljessége érdekében Hartvikból kiegészíteni megalapozatlan próbálkozás.⁵ Ugyanígy önkényes próbálkozás a nagyobb legenda keletkezésének korához terminus ante vagy post quem-et feltenni a legenda maiorban ténylegesen meg nem lévő, olyan szövegek alapján, amelyeket a 20. századi történész Hartvikból akar „visszaültetni”, „reimplantálni”. A nagyobb legenda hiteles részletének azonban csak azt ismerhetjük el, amit kéziratában olvashatunk.

Karácsonyi Jánosra visszamenő, nagyon régi tévedés az, amelyet Csóka Lajos ismétél és Kristó Gyula szintén helyeslően idéz. Eszerint Hartviktól ered az a felfogás, hogy „Magyarország csak akkor lesz királyság, ha a koronát fejedelme fejére teszik, mert első a corona, s azután jön a regnum.”⁶

Szent István Intelmeinek ismeretében elfogadhatatlan a 'regnum' és a 'corona' kapcsolatának Hartviktól való származtatása. Már ti. az Intelmek több helyen szinonimaként alkalmazzák a 'regalis corona'-t és 'regalis dignitas'-t (pl. V. fejezet), s figyelmeztetnek: „gyarapítsad naponta regnumodat, hogy az emberek felségesnek tartsák coronadat”.⁷ A regnum és corona kapcsolata az Intelmek óta megszakítatlanul része a hazai politikai gondolkodásnak, ismeri István nagyobb életrajza is, amely korban megelőzi Kálmánt és Hartvikot.

Ha ezt a nagyobb életrajzot szintén Kálmán uralma alatt szerkesztették volna, amint némelyik szerző gondolja, akkor a Hartvik legendának a 12. század elejéről való eredeztetése esetén Istvánnak mindhárom ránk maradt életrajzát négy-öt év

⁴ SRH II. 433.

⁵ Ez KRISTÓ Gyula kísérlete: *A nagyobbik és a Hartvik-féle István-legenda szövegkapcsolatához.* (Röv.: *Szövegkapcsolat*). Írások Szent Istvánról és koráról. Szeged, 2000. 175–194. Először megjelent: *Acta Univ. Szegediensis de A. József Nominatae.* *Acta Hist.* (90.) 1990. 43–61.

⁶ KARÁCSONYI János tanulmányából (*A Hartvik-vita sarkpontjai.* = Századok 1894. 8.) idézi KRISTÓ: *Szövegkapcsolat*, 192.

⁷ A legutóbbi idézett mondat: SRH II. 625. Egyéb fejezetek pl.: uo. 622, 624 és 626.

alatt írták volna, ami páratlan gyorsaságú életrajz-készítést jelentene. Ez olyan irreális feltételezés, amelyhez bizonyító adat nincs!

Kálmán és Hartvik nagy körültekintéssel hajtottak végre az 1099-ben még világosan antigregoriánus, Henrik-párti állásponhoz képest a nagy irányváltást. Ennek lehetett előfeltétele az antihenriciánus fordulat Róma felé, az addigi eljárásokhoz képest gregoriánus színezetű, legalább formálisan tiszteletteljes közeledés II. Paschalishoz.

Ennek megnyilvánulása lehetett a guastallai abrenuntiatio, azaz Kálmán jogfeladásának általunk továbbra is elfogadott híre, s a Hartvik-legendá elkészítése. A király és környezete ez utóbbinak az összeállításánál, amint sikerült megállapítani, antigregoriánus hamisítványokat és vitairatokat, valamint a Pseudo-Isidorus-i gyűjteményt is felhasználta! A Pseudo-Isidorus királyi udvarban való ismeretét és alkalmazását a Kálmán-törvény szinodális bíraskodást szabályozó cikkelyei önmagukban is igazolják. Ezek ui. a Pseudo-Isidorusban található, azonos tartalmú nyugati gót kánonokban alapulnak.⁸

A fentiek alapján a Hartvik-legendát Kálmán törekvéseire, s nem István korára nézve tartjuk hiteles forrásnak. A 11. század elején ti. a pápák királynak 'utroque iure', mindkét jogon való egyházszervezésre szóló felhatalmazást nem adtak. Ez utóbbi legfeljebb Kálmán legmerészebb célja volt.

Kálmán és Hartvik ebben az István-életrajzban – Tóth Zoltán immár több, mint 60 éve tett megállapítása szerint – tiszteletteljesen fogalmazott, de annál alattomosabb támadást intézett a gregoriánus reformok ellen, elsősorban a főpapi székek királyi investitúrája, uralkodói befolyásra való betöltésének tilalma ellen.

A magyar királynak, jelesül Kálmánnak a Sz. István számára „mindkét jogon” adott, állítólagos pápai egyházszervezési jogosítvány címén szándékoztak biztosítani azt a főpapkinevezési hatalmat (investitúra-jogot), amelyet a Szentszék Európa-szerte mindenhol elvitatott az uralkodóktól, mint világi személyektől. A rendkívül merész gondolatot, ti. István pápától kapott privilégiumainak állítólagos megszerzését az Orbán-levél egyik nevezetes helyének mintegy a visszájára fordításából merítették: Kálmánt a Szentszék iránti engedelmességben István méltó utódként mutatva be, István szerintük nyert pápai kiváltságait kívánták megszerezni. Ezt a próbálkozást természetesen az 1099. év légkörében nem lehet megkockáztatni. Orbán utóda alatt azonban „frontot változtatva” és gregoriánus felfogást rögtönözve, számító politikai pragmatizmusában Kálmán erre is hajlandó volt. A konstrukciónak Rómára nézve legveszélyesebb elemét, az 'utroque iure' felhatalmazást III. Ince vette észre és törölte a 12–13. század fordulóján.

⁸ GERICS JÓZSEF–LADÁNYI ERZSÉBET: *A Kálmán-kori szinodális bíraskodás valószínű mintája*. In: *Iustum, aequum, salutare. Emlékkönyv Zlinszky János tiszteletére*. Bp. 1998. 112 s köv.

A valószínűleg legrégebb, elveszett István-életrajzunk kérdéséhez

Korai krónikaszerkesztéseinket és 11–12. századi István-életrajzainkat rendre újból meg újból foglalkoztatja, mi lett a sorsa a 997. évi levert Koppány-lázadás résztvevőinek.

A 14. századi krónikaszerkesztmény 41. fejezete szerint „gyalázatos szolgálatokra vetették (ad turpia servitia sunt detrusi)” azokat a Koppányhoz csatlakozott nobilesokat, akik a „hitet és a keresztséget megvetve” fellázadtak István ellen.⁹

A 64. krónikafejezet szerint győzelme után István híven beváltotta fogadalmát, „mert a Koppány dux provinciájában élő, egész népről úgy rendelkezett, hogy gyermekeinek, termésének és nyájainak tizedét örökké adja Szent Márton monostorának”.¹⁰ Sorsukról tehát a krónikában két nem egészen azonos híradás olvasható. Hasonló jelenség figyelhető meg a legendákban is.

A legenda maior szerint István a dominiuma ellen felkelőket leverte és servitiuma alá kényszerítette, majd „...azon a helyen, amelyet Szent Hegynek neveznek, (Szent Márton) neve alatt monostort építve, birtokokkal, jövedelmekkel és mindennel gazdagította, ami elegendő, a levert lázadókon való segítséssel pedig tizedszedésben hasonlóná tette a püspökségekhez.”¹¹

A Kálmán-kori kisebb legenda megőrökíti, hogy István a levert nemeseket, ti. „őket és utódaikat mind a mai napig az egyház servusaivá tette. Később előkelőinek kieszközlésére azt a rendelkezést hozta, hogy csak tizedet adjanak abból, amijük van, hogy sanyargattatván, ki ne pusztuljanak a földről.”¹²

Hartvik szerint a szenthegyi monostort István mindennel gazdagon és bőséggel ellátta, és rajta való segítségül a levert lázadók tizedeivel hasonlóná tette a püspökségekhez, „minden vagyonukból olyan szigorúan kötelezve tized teljesítésére őket, hogy ha valakinek történetesen tíz gyermeke lenne, tizedik sarját adja Szent Márton monostorának.”¹³

A bemutatott szövegek nem azonosan, mégis nagyjában hasonlóan megírják, hogy a levert lázadók és utódaik sorsa 'servitium' lett, a nagyobb legenda szerint a király úri tulajdonában, akiknek helyzetén az apátságnak teljesítendő dézsma enyhített, a többi forrás szerint az apátság servusai, propriusai lettek. Bolla Ilona kutatásai tették ismertté, hogy a középkori kánonjog szerint – a hospesek kivételével – az egyház földjén csak olyan emberek élhettek, akiknek személye az illető egyház, pontosabban védőszentjének tulajdonában állt. Innen elbocsátha-

⁹ SRH I. 297.

¹⁰ SRH I. 312–314.

¹¹ SRH II. 384.

¹² SRH II. 395.

¹³ SRH II. 409–410.

tók, felszabadíthatók, közszabaddá tehetők, vagy elidegeníthetők nem voltak semmi módon.¹⁴

Az egyháztól, vagyis a védőszenttől való tulajdoni (propriusi) függésen belül a proprius-népek helyzete igen változatos volt. Ezt a változatosságot, különbséget azoknak a szolgálatoknak a sokfélesége fejezte ki, amelyekre ezek a népelemek kötelezve voltak. A helyzetet a bemutatott források közül a 41. krónikafejezet szóhasználata mutatja a legvilágosabban. Eszerint a levert lázadókat „ad turpia servitia”, vagyis gyalázatos, megalázó szolgálatok végzésére osztották be. Nálunk is élhetett a megtisztelő (honestia servitia) és éppen nem megtisztelő szolgálatok megkülönböztetése. Pannonhalma szolganépei közt a legyőzött felkelők megszegyenítő, különösen lenézett munkákra kényszerültek. A helyzetet az elzászi maurmünsteri monostor Hofrechtjének 12. század közepéről való előírásai teszik szemléletessé. Ott megkülönböztették egymástól a ’mansi serviles’-t és a ’mansi proprii’-t, mint a szolganép két csoportjának lakóhelyeit, szállásait. A ’mansi serviles’ lakóinak kötelessége volt, amint Bolla Ilona írja, heti 3 napon át munkát végezni: aratás, a gabona csúrhöz hordása, szénakaszálás, szüretelés, a széna és a szőlő elszállítása a csűríg illetve pincéig, a trágya összehordása a szabad ég alatt. A náluk alacsonyabb helyzetű ’mansi proprii’ népének dolga volt ezzel szemben a gabona kicsépelése, tisztítása, a széna és a szőlő csűrbe, illetve pincébe hordása, az istállóból a trágya kivitele, az előző csoport által a konyháig és malomig szállított fa behordása a megfelelő helyiségekbe,¹⁵ sőt az emésztőgödrök kiürítése.¹⁶ A Pannonhalmának adományozott somogyi lázadók és ivadékaik jogi helyzetének változtatásáról egyik kútfő sem ad hírt. Ezt változatlanul ábrázolják. Azonban a szolgálta-soron belül kötelezettségeik jelentős enyhítéséről, ti. dézsmafizetésre való korlátozásáról beszámol a 41. krónikafejezet kivételével mind a négy forrás. A legkorábbi, még nem enyhített hír szerint megalázó, szegyeteljes szolgálatok teljesítése lett osztályrészük a szolganépen belül is. Ez az adat így a legkorábbi 11. századi hazai gesta-szerkesztés maradványa lehet.

Figyelmet érdemel azonban a kisebb István-legenda eljárása is. Emlékezteti olvasóit a szerző, hogy Szent István

„életét és cselekedeteit úgy, amint az akkori időben éltek hű és igazmondó híradásából merítettük (sicut fideli et veraci relatione tunc temporis viventium accepimus), méltónak és megtisztelőnek tartottuk az utókorra átszarmaztatni... Ti pedig értvén azt, ami az író szájából elhangzik (quod scriptoris ab ore sonat), nézzétek el gyengességét, mert azt adja elő újra (recitat), amit megbízható tudomású emberektől megtudott (quod a fidelibus auditu didicit)”.¹⁷

¹⁴ BOLLA Ilona: *A jogilag egységes jobbágysztyál kialakulása Magyarországon*. In: Uő: *A jogilag egységes jobbágvyokról Magyarországon*. (Sajtó alá rendezte dr. LADÁNYI Erzsébet.) Bp. 1998. 150–169, 187–201.

¹⁵ BOLLA: *i. m.* 158–159.

¹⁶ DOPSCH, A.: *Herrschaft und Bauer in der deutschen Kaiserzeit*. Jena, 1939. 46. (4. j.)

¹⁷ SRH II. 393.

Az utoljára latinul is idézett mondatot általában hallomáson alapuló értesülésre szokták vonatkoztatni és úgy fordítják: „előadja azt, amit a hívektől hallomás útján megtudott”. Ennek megfelelően a „fidelis et verax relatio tunc temporis viventium”-ot is szóbeli közlésnek minősítik. Azonban ez korántsem az egyetlen, kizárólagosan helyes fordítás. A dolog a „quod a fidelibus auditu didicit” értelmezésétől függ.

Az 'auditu' ablativus az 'audire' ige supinumának is ablativusa, ilyenként pedig abl. limitationis (respectivus), vagyis tekintethatározó. Ez esetben nem a 'didicit'-tel, hanem a 'fidelis'-szel van szoros kapcsolatban. Ezt a fordulatot igyekezünk hát értelmezni: „fidelis auditu”. Az audire a „hallani, hallomás útján megtudni” értelmén kívül az „intelligere, capere” jelentéssel is rendelkezik, vagyis „megérteni, felfogni”-t is jelent.¹⁸ Művéről a legendaíró úgy nyilatkozik: „ami az író szájából elhangzik (quod scriptoris ab ore sonat)”. Kéri az olvasót: „olvasások ezt a rövidebb írást, ..., és ha valami kevésbé csiszolt beszédet (sermonem) találhatok, legyetek kíméletesek...”¹⁹

A szerző a középkori magyarországi történetírásban is meghonosodott terminológiát alkalmazta ezekkel a kifejezésekkel. Anonymusnál olvashatjuk: „A történetírók (historiographi), akik megírták (scripserunt) a rómaiak tetteit, úgy mondják (sic dicunt)...” továbbá „amint némely történetíró mondja (dicunt historiographi).”²⁰

Ugyanúgy jár el az Altaichi Évkönyvet hosszan idéző krónikás az 1044. évi ménfői csata leírása közben:

„a németek pedig azt mondják (tradunt autem Teutonici), hogy ... a forgószél irtozatos port vágott a magyarok szemébe, akiket, ahogyan állítják (ut dicitur), a pápa úr anathémával sújtva büntetett volt...”²¹

A kutatás régen megállapította, s a *Scriptores*ben Domanovszky kiadása pontosan fel is tünteti, hogy a krónikás itt terjedelmes részleteket vett át az *Annales*-ből, vagyis írott forrásából, s erre „tradunt Teutonici” és „dicitur” szavakkal hivatkozik. Erre a szóhasználatra az Évkönyv maga is adott példát krónikásunknak: az 1041. évnél Péter király bukásáról szólva, ezt a bejegyzést teszi: „Aki akarja, hallja meg (audiat), ezért történt ez.”²²

Az 'auditu' supinum ablativusának hasonló használatára a legendaíró bibliai szövegben szintén találhatott példát. Péter második levelének második fejezet nyolcadik versében (2 Pt 2,8) Lót-ról ezt olvashatta: „adspectu enim et auditu iustus erat (görögül : blemmati gar kai akoué ho dikaios)”, vagyis szó szerinti fordításban: Lot „rátekintésre és hallásra igaz ember volt”. Hasonló supinum ablativusos szerkezetet alkalmaz István nagyobb legendaája egy álomlátásban feltűnő

¹⁸ DU CANGE, Carolus: *Glossarium mediae et infimae Latinitatis*. I. Niort, 1883. 470.

¹⁹ SRH II. 394.

²⁰ SRH I. 36.

²¹ SRH I. 331–332.

²² *Annales Altahenses Maiores*. Recognovit Edmundus l.b. ab OFELE. Hannoverae, 1891. 24.

angyalra: „ránézésre gyönyörködtető ifjú (iuuenis delectabilis aspectu)”²³ Alappal képviselhető álláspont tehát a kisebb István-legenda szerzőjének nyilatkozatát ránk nem maradt, régebbi István-életrajzra való hivatkozásnak tekinteni.²⁴ Jellege szerint ez „vita actusque Stephani regis (István király élete és cselekedetei)” lehetett; a legkorábbi magyarországi gesta-szerkesztéssel aligha azonosítható.

JÓZSEF GERICS – ERZSÉBET LADÁNYI

Des circonstances de genèse de la légende de Hartvik

La première partie de l'étude présente les points de vues selon lesquels l'évêque Hartvik, chargé par le roi hongrois Coloman (1095–1116), avait composé la biographie du roi Saint-Étienne (1000–1038), fondateur de l'État hongrois. Selon la biographie le pape avait rendu au roi une autorisation de 'deux droits' 'utroque iure' c'est-à-dire de droits divin et civique, à l'organisation des églises en Hongrie, et lui avait envoyé la couronne royale. Cette autorisation prétendue aurait été transmise à tous les successeurs de Étienne, dans le royaume hongrois, également à Coloman. De cette manière la légende de Hartvik a voulu justifier le droit d'investiture d'évêque des rois hongrois, acquis au début du 11e siècle par le privilège papal. Hartvik ne nomme pas le pape qui aurait revêti Étienne du droit d'investiture épiscopale. Ce droit, depuis le pape Grégoire VII, a été dans toute l'Europe refusé aux rois et à l'empereur, justement au nom de la protection de la liberté de l'Église.

La deuxième partie de l'étude, analysant 'la légende mineure' de Saint Étienne – écrite pendant le règne du roi Coloman, mais précédant la biographie de Hartvik – prend position pour l'existence d'une légende – entretemps disparue – de Saint Étienne du 11e siècle.

²³ SRH II. 379.

²⁴ Az itt következtetett István-életrajz megítélésünk szerint nincs összefüggésben és nem azonos a Tóth Zoltán által felvetett, Ransanusszal kapcsolatos, ránk nem maradt István-legenda létével vagy nem-létével. Ezért a róla indult vitához sem áll szándékunkban hozzászólni.